

NOTES SOBRE HISTORIOGRAFIA LINGÜÍSTICA

TEORIA DE LA HISTÒRIA COM A NOVEL·LA VERÍDICA *

XAVIER LABORDA

Els historiadors relaten esdeveniments veritables l'actor dels quals és l'home; la història és una novel·la verídica. Resposta que, a primera vista, sembla no ser-ho pas.

Paul Veyne

Els escrits d'historiografia lingüística són obres que treballen des d'una perspectiva paradoxal i captivadora. Estem parlant d'una perspectiva abstracta i sintètica, pel que fa al seu objecte d'estudi, que és la història del pensament sobre la comunicació i el llenguatge. I d'una perspectiva analítica i metalingüística, pel que fa al coneixement dels seus procediments interpretatius i a les característiques de la seva escriptura. En efecte, la seva comesa d'exercir com a àmbit crític de la lingüística és la raó que fa que examini la lingüística des de la seva historicitat, és a dir, com a producció científica que té passat, que té una història de llargues tradicions, també de conflictes entre paradigmes, i diverses fonts que nodreixen el cànon.¹

La historiografia s'aplica a la comprensió dels processos. Per això analitza elements, instants, enunciats, per produir a continuació coneixement sobre la identitat de trets i sobre els detalls dels canvis i les transicions. I, en conjunt, el seu propòsit rau en l'abstracció i en la interpretació sintètica dels esdeveniments. La tasca de la historiografia comporta resultats i també noves dificultats. Així doncs, obre diversos interrogants i demana a l'investigador que examini incerteses radicals sobre la seva activitat. ¿Com ajuda a l'avenç de la ciència? ¿Quina vigència teòrica assoleix? Heus ací unes preguntes sobre aquesta qüestió que són, alhora, dues formes apropiades i actuals per plantejar un debat que afecta la historiografia, però no solament aquesta disciplina sinó també tota la perspectiva lingüística i l'estatut de les ciències humanes i socials. Depassa el marc d'aquest escrit considerar un afer tan tòpic, tan raonablement tòpic, com és el de la crisi o fortitud del paradigma de les ciències humanes; i la seva menció no té altre objecte que posar en relació un camp específic amb el debat general, i en l'afirmació d'una necessitat de les aportacions crítiques i renovadores de la comunitat científica.

Una definició planera i curta de la historiografia és la de ciència crítica de la història. N'hi ha de més complexes i explícites que aquesta, però és prou vàlida, si més no

---

* Les notes lliurades aquí, que tracten d'història de la lingüística, historiografia o ciència crítica de la història, i hermenèutica o teoria de la interpretació textual, tenen la seva raó de ser en la formació i l'ajut que he rebut de Jesús Tuson, de molt diverses maneres. A les seves assignatures de llicenciatura sobre història de la lingüística, i de doctorat sobre historiografia. En els llibres i articles, com *Aproximación a la historia de la lingüística* (Barcelona, Teide, 1982) i "El segle XVIII europeu i la filosofia de la divisió lingüística" (1998), per citar només dues obres que delimiten un valuós període de producció. En els treballs de recerca pels graus de llicenciatura i de doctorat, sobre obres del segle XVII. I, també, en el constant i generós suport que igualment m'ha dispensat en la docència a la Universitat de Barcelona.

econòmica, ja que tan sols demana l'explicació de dos termes específics: crítica i història. Segons la seva arrel grega, història significa indagació del passat. La forma *istorin* prové de l'antic dialecte jònic del grec, i estava emparentada amb la de "testimoni" (*istor*). De la relació d'aquests termes resultà el concepte d'història com a interrogació que es feia als testimonis per esbrinar la veritat, com a perspectiva inquisitiva que fa parlar els testimonis, els documents, els monuments o els vestigis, i extreu el veritable coneixement sobre els esdeveniments humans del passat.

No és gens estrany que, des dels primers treballs històrics dels escriptors grecs en el segle V aC, si considerem Herodot el seu iniciador, la paraula història significués dues coses interrelacionades però ben diferents. Un significat era el d'història en tant que narració dels fets pretèrits, és a dir, el de la referència de les accions humanes com una expressió d'un gènere científic, o *historiarum res gestae*. L'altre consisteix en els mateixos fets, *res gestae*, com a mer inventari d'accions, obres i períodes. Per la historiografia, aquest segon concepte no té existència sense la seva inclusió en el món conceptual de la història com a indagació i com a producció de discursos narratius, que són dos vessants d'una complexa activitat. Òbviament, aquesta posició és incompatible amb la idea positivista i noucentista de ciència, perquè posa l'èmfasi en la natura ideològica, en el caràcter constructor de la realitat a través de la ideació científica, i rebutja la pretensió positivista de descobrir o reflectir la realitat.² Segons el model vigent, al que ens podem referir amb diversos noms, siguin aquests els de model de paradigmes, retòric o hermenèutic, la ciència no cerca fórmula la identitat entre allò real i el seu discurs, sinó que resulta un principi constructor d'aquesta realitat, ja que la ciència explora, identifica i categoritza allò real gràcies a la seva postulació.

Aquesta menció fugaç al model científic vol assenyalar la importància de la història com a relat, és a dir com a escriptura, com a postulació dins els principis objectius de gènere que li són propis. I, especialment, com a activitat indagadora, com una recerca que examina el llegat del passat, però que no pot tocar ni interpel·lar directament el passat perquè no existeix, perquè "és temps finit, perfecte acabat i com a tal incognoscible" (Moradiellos 1994: 7). En definitiva, la història no és *res gestae*, no es cap instància pretèrita, sinó un àmbit present per examinar les coses i els vestigis que es creguin d'interès; és la biblioteca on es consulta i es dialoga amb els "morts", és a dir, amb els textos; l'arxiu on s'exhumen vestigis que més endavant facin sentit entre si o amb altres materials; un laboratori on es comprova l'origen i la composició dels productes; un escriptori on es redacta el guió del relat; una impremta on es reproduïx el discurs que interpreta i raona el sentit de tot plegat o d'una part d'aquell conjunt. I de tota aquesta cadena d'activitats en té cura la historiografia, que verifica la qualitat del procés de producció intel·lectual. És la branca del saber històric que fa preguntes com aquestes: ¿Com ha estat confegida una monografia historiogràfica? ¿Quina és la natura de les seves fonts i dels principis teòrics aplicats? ¿Quins pressupòsits metodològics maneja l'autor? ¿En quin corrent investigador s'inscriuen autor i obra? ¿Quins tòpics orienten l'esmentada investigació?

Un aspecte que importa a la historiografia és la història de la seva constitució, la dels relats que examina i, especialment, la del gènere històric. La història, en tant que gènere, apareix marcat per un capgirament antropològic que ha estat motiu de múltiples aproximacions. La història és el resultat d'un tomb en les pràctiques culturals, un tomb de signe dialèctic, que suposà la superació del model mític, que basava en la narració les explicacions de la realitat. La confrontació entre mite i *lógos* ha estat un motiu recurrent —i excessivament tallant— de la reconstrucció a grans trets de la història. El seu efecte ha estat molt eficaç, però, i ha servit per donar raó de l'emergència de la ciència racionalista, en les modalitats dialèctiques de la filosofia, la història, la retòrica i la gramàtica, tot i que ha declinat oferir una resposta convincent de l'actualitat del pensament mític en moltes de les facetes de la vida personal i social de la gent d'ara i sempre. En qualsevol cas, la lliçó que va perdurar amb la distinció acadèmica entre mite i *lógos*, entre el passat mític i la brillant tradició dialògica inaugurada a la Grècia clàssica és que tot allò que havia tresorjat el pensament mític podia ésser triat i incorporat al pensament dialèctic. I que el procés comportà abandonar el format narratiu i els referents de cosmogonies, teogonies o llegendes, per abraçar teoria, demostració i arguments. La paradoxa és que la història, que apareix en aquesta etapa fundacional del

present pensament occidental, basteix un edifici que empra els vells carreus de la narració. La revolució científica de la història no és aliena a una tradició ancestral ni als fons culturals que els pobles mantenien vius en la memòria social amb procediments de transmissió rics en les formes i cohesius en les funcions. Sobre aquests manlleus formals disposa una reglamentació de la recerca i de la redacció dels resultats que pot rebre el nom de component retòric. Hem d'entendre per component retòric el conjunt d'activitats discursives que desenvolupa la història per objectivar les seves preferències o, el que és el mateix, el conjunt de recursos de què disposa dins l'escriptura per persuadir de la validesa dels conceptes i de les interpretacions formulades. Retòrica significa en aquest context lax la garantia de científicitat del pensament; significa la provisió d'unes normes distintives de la revolució dialògica; significa la guia per construir les ciències. Semblantment, la narració tenia com a garant un saber poètic —anticipant el terme aristotèlic. Aquesta suma d'elements comporta descriure una sorprenent amalgama de discursos mítics i lògics, una reunió de relats i d'un aparell persuasiu, on els relats atorguen continuïtat i un tacte dolç al pensament, i l'aparell retòric vetlla per l'objectivitat i testimonia la seva veracitat. La funció que abasta la història necessita, en conseqüència, un suport narratiu i una elecció retòrica.

NARRACIÓ

La història és un gènere narratiu que, a diferència de la ficció, persegueix objectius científics. En aquest principi podem distingir dues idees. La primera és d'identitat, ja que presenta una afinitat narrativa entre història i novel·la. Ensenms, la segona idea és d'alteritat, de separació entre els termes. Indica que si la novel·la respon a un ordre estètic, la història està vinculada a formes del coneixement científic, en la qual cosa es distingeix radicalment de la inventiva novel·lística. Aquesta última idea, la de l'estatut singular de la història, és tan antiga com la mateixa ciència. L'altra, la de l'afinitat narrativa, s'ha palesat recentment, fa pocs anys. Ben mirat, encara resulta una novetat debatre la condició narrativa de la història i la comunitat que manté amb la faula i la ficció en general. “Al llarg dels últims anys —exposa Roger Chartier (1993)—, els historiadors han pres consciència que el seu discurs, sia quina sia la seva forma, és sempre una narració.” La transcendència que s'atribueix a aquesta perspectiva és notable, fins al punt d'incitar a una revisió global de la metodologia. És encara més explícit Chartier quan condensa el seu significat en una sentència: “La història com a discurs construït com la ficció, però que a la vegada produeix enunciats científics.” Descomposta la sentència en asseveracions simples, obtenim la següent relació:

- a) la història és discurs;
- b) el seu discurs és narratiu, com també ho és el de la ficció;
- c) el discurs és científic, condició que incorpora mitjançant uns procediments i unes fórmules expressives pròpies.

Aquesta descripció conceptual acredita una profitosa coherència amb el paradigma hermenèutic de ciència que es proposa per a les ciències humanes i socials, i perfila un programa rellevant. La primera remarca (a) dissol el prejudici de la identitat de l'escrit històric amb les coses, *res gestae*. Segons això, el passat i els seus fets no tenen més existència que la de la seva representació que el discurs els pugui atorgar. La història és producció discursiva, flux representatiu, construcció simbòlica. En el següent pas definitori trobem la nota del format narratiu (b), la qual cosa vol dir que no és discurs expositiu, o bé que no es tracta d'una producció directa i positivament representativa, si per això s'entén el fidel recull de la realitat amb la mateixa relació que s'estableix entre l'espill i la imatge reflectida d'un objecte present, immediat i corpori. A redós del format narratiu han sorgit models d'anàlisi verament allisonadors (Bruner 1987, 1990; Dijk 1978) i és apropiat que en un epígraf posterior il·lustrem aquesta posició teòrica. En darrer terme, la remarca de discurs genèric (c), un gènere científic, introdueix aspectes d'estil, terminologia, presència de veus i invocació de fonts. Aquí es concentra un camp d'estudi sobre la forma de la història, un camp preliminar i de suport de les

futures recerques materials o concretes sobre els fets històrics. És el camp de l'escriptura de la història i de les marques privatives del gènere, que brillantment han tractat R. Barthes (1967,1968) i J. Lozano (1987), des de la mateixa lingüística.

Aplegant els comentaris sobre la sentència de Chartier, obtenim els següents termes definitoris de la història. No és presentació de coses sinó discurs, activitat simbòlica i representativa. No és el discurs atemporal i impersonal de l'exposició sinó un format narratiu, és a dir, que entreliga un ordre seqüencial i temporal, insereix la presència d'uns actors com a factors de l'acció relatada i senyala l'origen d'una veu o punt de vista de l'autor, de l'historiògraf. Finalment, el discurs històric no és un discurs indiferenciat sinó que destaca per una escriptura amb marques de l'acció enunciatària, de la regulació de l'enunciat i de la interpretació del sentit.

De les propostes per comprendre l'estructura narrativa dels relats, destaca la del psicolingüista Jerome Bruner, que ha estudiat les formes primeres de comunicació dels infants, en els estadis en què no disposen de llenguatge però sí desenvolupen una notable activitat comunicativa a través de l'audició i participació en jocs narratius amb adults.³ Bruner exposa que, com s'ha comprovat, l'abstracció d'aquests jocs primerencs o del relat més elaborat de la literatura universal donen el mateix resultat: l'estructura del relat consta de quatre funcions, que són agentivitat, seqüencialitat, canonicitat i perspectiva. És la teoria del dramatisme:

Para que las narraciones puedan realizarse de forma eficaz, son necesarios (...) cuatro constituyentes gramaticales fundamentales. En primer lugar, se necesita un medio que enfatice la acción humana o la "agentividad", es decir, la acción dirigida a determinadas metas controladas por agentes. En segundo lugar, es necesario que se establezca y se mantenga un orden secuencial, que acontecimientos y estados se encuentren "alineados" de un modo típico. En tercer lugar, la narración requiere de una sensiblilidad para lo que es canónico y lo que viola dicha canonicidad en la interacción humana. Por último la narración requiere algo parecido a lo que sería la perspectiva de un narrador. En la jerga de la narratología, una narración no puede carecer de una voz que la cuente. (Bruner 1990:83.)

La succinta explicació d'uns termes tan productius ens indica que l'agentivitat es refereix als agents o actors que apareixen a l'acció narrada, a l'enunciat, i que s'ocupa de qüestions com aquestes: ¿qui fa què?, amb quins instruments o materials desenvolupa la seva acció?, quina finalitat el mena? La seqüencialitat vincula els agents i les accions amb un sentit temporal, sigui aquest lineal o fragmentari, progressiu o regressiu, causal fenomenològic. Ordinàriament, la temporalitat val com a vector amb què avancen les causes i aquestes determinen els efectes. La canonicitat es refereix al conjunt de principis que fan versemblant i verídic el relat. Segons aquesta instància fonamental, observem que en el model mític les referències a les fonts poden ser imprecises, sobreenteses o fins i tot misterioses, però que, en el model científic, l'aparell de citacions ha de ser precís i de les fonts s'exigeix solvència. La quarta i última dimensió narrativa, la perspectiva, és aquest sentit que proposa una veu, la de l'autor. La funció de la perspectiva, com a culminació de totes les precedents, estableix el principi de la història com a activitat representativa o, el que és el mateix, el principi que la història no preexisteix l'historiador. Aquest principi inclou uns pressupòsits bàsics: 1) la història és l'escriptura que fa l'historiador; 2) l'escriptura no és producció aleatòria sinó genèrica, predictable formalment i funcionalment; 3) l'escriptor no és atzar existencial ni anècdota ideològica, sinó que la realitat plural i agregada d'escriptors, una col·lectivitat instituïda per un ensinistrament acadèmic i per unes identitats diverses d'escola o de corrent; 4) la història que diu l'escriptor no és vertadera, perquè no reflecteix un objecte existent ni unívoc, sinó que fa una aportació en una altra dimensió, la de la construcció o l'edificació de la realitat, ja que proposa una interpretació.

Les fal·làcies més corrents sobre la idea d'història es resumeixen en què aquesta no és narrativa, que no té cap preferència ni intervenció sobre la temporalitat, que no té una finalitat legitimadora —ja que els fets correctament interpretats parlen per si

mateixos— i que és incompatible amb un paper protagonista i original de l'historiador. Tanmateix, s'accepta de bon grat el component de l'agentivitat, perquè és el nucli de l'enunciat, és a dir, del producte final. Si la descripció és encertada, trobem en ella el desballestament de la teoria del “dramatisme” de Bruner —com així la denomina, en honor a les teories retòriques de K. Burke, en qui s'inspira— i de la major part de les seves funcions. La conclusió és que una concepció positivista de la història queda reduïda a un inventari d'agents i objectes de la seva acció: autors, obres, escoles i corrents doctrinals. Queda reduïda a mer enunciat i, el que és més empobridor, a enunciat sense forma. Per refutar aquesta concepció, Bruner insisteix en el paper canònic de les històries i de la Història, és a dir, en la seva acció justificadora o moralitzant, ja que —pel que fa al nostre objecte específic de la història de la Lingüística— presenta els esdeveniments sota un *status* epistèmic:

El dramatismo, en el sentido de Burke, se centra en desviaciones respecto a lo canónico que tienen consecuencias morales, desviaciones que tienen que ver con la legitimidad, el compromiso moral o los valores. Por consiguiente, las historias tienen que relacionarse necesariamente con lo que es moralmente valorado, moralmente apropiado o moralmente incierto. (Bruner 1990: 61s.)

El terme moral remet metafòricament a un ordre axiològic, a una concepció coherent i explícita de valors, principis, operacions i objectius. El terme moral fa avinent la tasca interpretativa de la història de la lingüística, com a identificació i qualificació dels materials històrics que considera pertinents i productius. Obviament, l'exclusió temporal —per períodes—, formal —per criteris— i material —per objectes ressenyats— és un procediment negatiu molt poderós de la canonicitat, sobre el qual poden obviar-se o escamotejar-se les explicacions. És un procediment reservat, subjacent, per mencionar tan sols un vessant de la construcció de la legitimitat interpretativa, que pot oferir un camp de reflexió cabdal. ¿Com, si no, es pot entendre la particular elecció teòrica —també retòrica— de Georges Mounin a la seva *Histoire de la linguistique des origines au XXe. Siècle* (1967), amb un títol tan comprensiu i universalista, centrada exclusivament en la distinció de la doble articulació lingüística? ¿Com, si no, assimilarem l'aportació tan oposada a l'esquema de Mounin, tan interessant i brillant de Pierre Swiggers a *Histoire de la pensée linguistique* (1997), on analitza un trajecte temporal similar, però que presenta com una xarxa teòrica incomparable, irrecognoscible?⁴

La comparació entre exemples tan dispars com Mounin i Swiggers no és una cosa insòlita a la historiografia. De fet, les obres generalistes sobre la història de la lingüística presenten particularitats que podrien il·lustrar com és de divers i moldejable el cànon lingüístic. També, si prenem com a referència central una de les esmentades obres, probablement siguin percebudes les altres o una part d'elles com a desviacions en un grau que va de la moderació a l'excés i la infracció. La divergència, en cas de donar-se, prova primerament la natura retòrica de la canonicitat, és a dir, les fonts de l'acord científic i, en segon lloc, el conflicte de posicions i de paradigmes. Ordinàriament, es preferible construir sota la volta d'un paradigma que disputar sobre la conveniència d'un altre. La història de la literatura, però, ha donat una mostra de perspicàcia introspectiva amb les avantguardes del primer terç del segle XX, subvertidores dels convencionalismes de la tradició i exploradores de nous problemes poètics. Relats farcits de desproporcions i d'ambigüitats, com els de la poesia simbolista o surrealista i la novel·la postmoderna, insten el lector a examinar la realitat com un efecte de la legitimitat projectada per una veu, com un efecte de canonicitat i de perspectiva. No podem estar-nos d'acompanyar aquest incís d'una mostra literària que correspon a aquest fenomen poèticament renovador i teòricament representatiu del dramatisme brunerià; és un breu relat poètic de J. V. Foix, que diu:

Fou diumenge passat, a tres quarts de la tarda, sobre el pont del passeig, que un embriac occí una dona per amor d'una rosa que l'homicida abandonà damunt el toll de sang. Ja el diumenge abans hom havia assenyalat un fet idèntic al mateix indret i a la mateixa hora. Pressento per a avui un crim equivalent. Em cal,

doncs, advertir el taverner i avisar la policia. Però, Déu meu, ¿i si fos jo l'assassí? Vet ací el meu got vessant de vi, el carmí dels teus llavis, del teu si, del teu sexe, reflectit dins la tèrbola beguda roja. Aboqueu més vi, Rafell!, són dos quarts de tres: al pont del passeig hi ha una dona amb una rosa a la mà i el meu coltell és fi com l'aresta d'un estel.⁵

El relat explora un problema, una desviació de l'ordre que afecta no ja un aspecte sinó múltiples aspectes. Són molts problemes narratius en una història. Apuntem tres problemes o conflictes: l'actor, l'eix acció-objectiu i l'escenari. L'actor és un i doble, que pateix el desdoblament esquizofrènic del bon ciutadà i de l'assassí. Tots dos són els successius narradors dels esdeveniments, que oscil·len entre la notícia d'un succés de la setmana passada i l'anunci d'una premonició. El primer es manifesta amb la racionalitat deductiva del detectiu afeccionat; l'altre, amb el patetisme d'unes pulsions monstruoses. ¿I què més fan els actors? Aquesta és la part de l'acció i dels objectius, en la qual el ciutadà voldria salvar la possible víctima i avisar la policia, mentre que l'assassí s'embriaga i prepara l'arma amb la que ha d'occir la dona del pont del passeig per una incompreensible però determinant raó: "per amor d'una rosa". L'escenari és semblantment dual. El del bon ciutadà que contempla des de lluny el lloc del crim del diumenge passat i que, com a espectador, ignora tràgicament l'origen dels fets. I l'escenari ominós de l'assassí, que ha tornat al lloc dels fets i, com expressen uns símbols intensos, s'amara súbitament de violència homicida i se sent cridat a una acció irreparable.

Els relats són exploracions dels límits de la legitimitat.⁶ Per a la ficció, importa la regulació ètica que aporta, però també inclou aproximacions cognitives a la realitat. Semblantment, el gènere de la Història es nodreix d'aportacions en aquests dos ordres. Són representacions del sentit dels fets del passat, enteses de manera integradora de valors i de models teòrics.

UN GÈNERE CIENTÍFIC

Un assaig comprensiu de la qüestió del gènere, és a dir, de les marques i de les estratègies persuasives que ha de desenvolupar l'escriptura historiogràfica, es troba a l'obra del lingüista Jorge Lozano *El discurso de la historia* (1987). La monografia considera tota mena de produccions historiogràfiques, des de la formalitat de les tècniques i convencions discursives, i examina curosament el procés de la recerca. Primerament, tracta dels problemes de l'observació històrica, i estableix dues fal·làcies, la de l'historiador com a testimoni i la de la història com a coneixement mediat. El que vol establir és el principi que el coneixement demana medietat, instrumentalitat i consciència professional dels procediments propis, components aquests necessaris per a la validesa i veracitat històrica. A continuació, posa a prova els documents històrics, per separar els asistemàtics i merament informatius —llegendes, efemèrides, annals, cròniques, memòries— dels que assoleixen la maduresa de la cultura interpretativa. En un tercer capítol descriu meticulosament el fet paradoxal de l'afinitat narrativa entre la ficció i la història. I, finalment, estableix la diferenciació entre ambdós gèneres a partir de remarques tipològiques de l'escriptura i de les estratègies persuasives. Algunes d'aquestes estratègies de l'assaig, per citar-ne només dos exemples, són la cancel·lació de les marques de subjectivitat en l'expressió i l'ús de formes temporals tan distintives com el present atemporal o present de definició i un temps perifràstic de futur, denominat prospectiu.

Aquest notable treball de Lozano té influències d'un escrit tan breu com brillant de Roland Barthes, "El discurs de la història" (1967). L'investigador que comença la seva preparació amb la lectura de l'article de Barthes no pot sentir-se defraudat, ans tot el contrari, perquè assimila un model formulat amb senzillesa, precisió i exhaustivitat; un model presentat en una prosa erudita que estimula la curiositat intel·lectual. L'esquema analític de Barthes discerneix tres àmbits: el fet de dir o enunciació, l'enunciat o el discurs produït i, per completar el conjunt, la significació o efecte simbòlic del discurs històric. Probablement, la descripció dels àmbits suggerirà la tripartició que fa la

Retòrica del discurs públic, en tant que constituït per un jo o enunciatari —àmbit ètic—, un això dit —àmbit lògic o discursiu— i un tu o destinatari —àmbit patètic. I aquesta impressió pot ser encertada i, a més, profitosa. Tan sols hem de desplaçar l'èmfasi emotiu del tu per la idea més actual i àmplia de la recepció, de les teories de la recepció i de la hermenèutica. Així, doncs, Barthes indica que l'escriptura de la història pot d'estudiar-se des de les instàncies formals de l'autor, l'enunciat i el sentit. I ha de respondre preguntes com aquestes.

Enunciació: ¿Quines són les marques de la presència de l'autor i dels seus destinataris? ¿Quins són els signes de les operacions organitzatives del text que fa l'enunciat? ¿Com passa aquest la paraula a altres veus testimonials? ¿Com es construeix el temps narratiu i quines asimetries es detecten?

Enunciat: ¿En quines categories es distribueixen les coses narrades? ¿Com es relacionen els "existents" i els "ocurrents" del discurs? ¿Per què un enunciat assertiu i argumentatiu?

Significació: ¿Quins efectes de significat desenvolupa l'escriptura de gènere per persuadir de la seva veracitat? ¿Es pot afirmar que el discurs històric és una elaboració ideològica de l'imaginari?

El programa deconstructiu de Barthes no és un entreteniment. No s'accontenta amb el preciosisme analític ni amb la identificació del subtil detall, sinó que adreça la indagació de l'investigador vers els fonaments retòrics de la historiografia i l'abast de la ciència com a formalitat cognoscitiva. Com indica Barthes, tot invocant el pensament de Nietzsche, l'elecció retòrica primària de la història és tautològica. La història està formada per escrits sobre els fets que han esdevingut. Aquests escrits, tanmateix, recullen allò que els autors prenen per memorable. I succeeix que és memorable o important el que és considerat digne d'ésser anotat. Allò inscrit i comentat conforma el vast discurs de la història i, en conseqüència, es recomença la cadena que defineix què és història, de manera que la part inicial i la final són idèntiques.

Tenim una tautologia, que fa avinent no ja una impugació del coneixement històric, sinó la seva activíssima producció ideològica i una insubstituïble font de l'imatgeria col·lectiva i, el que ara més ens importa, una causa d'identificació de comunitats científiques, sia el lligam d'aquestes els mètodes historiogràfics o les referències temàtiques de la Lingüística o qualsevulla altra ciència. Si la història s'ocupa dels fets dels passats, i de les expectatives que creen en els esdeveniments immediats, hem de convenir que aquests fets no existeixen abans que la història els designi i els doni constitució. "No n'hi ha, de fets en si" afirma Nietzsche, i encara afegeix que "sempre cal començar per introduir un sentit per què hi pugui haver un fet". I també cal organitzar els fets i dipositar-los mentalment en nivells d'allò real i en èpoques, per extreure d'ells una interpretació coherent. Estem formant, aleshores, trames o enunciats.

LES TRAMES

La interpretació dels fets esdevinguts i els seus vestigis no és exhaustiva. No cobreix ni ho explica tot, un objectiu per altra part impossible i, probablement, estèril. L'historiador escull unes èpoques i, dels corresponents materials, selecciona allò que considera significatiu. I estableix així un itinerari o, el que és el mateix, una trama històrica. Cap itinerari abraça el conjunt, ni pot ésser la veritable i definitiva comprensió d'aquest conjunt. Es tracta d'una elecció, d'una intervenció subjectiva, per bé que el resultat de la seva escriptura és objectiu. Reuneix esdeveniments en un camp la configuració del qual pot ser apreciada de manera similar per un altre historiador o garanteix un àmbit precís i constructiu per a la discrepància (Veyne 1971: 36s).

La trama és una realitat superior al conjunt dels fets que aglutina, justament perquè els ordena i relaciona, perquè supera els límits de la seva cronologia i els atorga un sentit. L'historiador Paul Veyne defineix el concepte de trama en el fragment que transcrivim:

Els fets no existeixen aïlladament en el sentit que el teixit de la història és el que anomenarem una trama, una barreja molt humana i poc “científica” d’atzar, de causes materials i de fins. En suma, la trama és un fragment de la vida real que l’historiador esqueixa a la seva voluntat i en el que els fets mantenen relacions objectives i posseeixen també una importància relativa. (Veyne 1971: 34.)

Posem un exemple referit a la història de la lingüística. Un objecte temàtic que delimita una trama és l’estudi històric de la teoria del signe i tota la xarxa d’influències en la lògica i la gramàtica. I pot incloure el pensament estoic, el cartesià —segons la interpretació chomskiana d’una tradició racionalista— i el model estructuralista. Aquesta enumeració no és exhaustiva, atès que únicament presenta tres aportacions del món antic, del barroc i de la lingüística moderna. És suficient: com a trama relaciona tres nivells temporals, sense vincular-se a una cronologia lineal i contínua, que pot esdevenir supèrflua i enganyosa. Una de les raons de la condició enganyosa rau en la presentació de la història de la ciència lingüística com una continuïtat i com la projecció d’un estadi fundacional que progressa com ho faria la consciència d’un individu fins a assolir la maduresa teòrica.⁷ Però, per extreure una idea coherent de l’exemple, afegirem que la trama epistemològica indaga essencialment sobre el signe lingüístic i la natura universal del llenguatge, des de plantejaments diversos: la definició de l’estatut de ciència, en el cas de Plató i dels estoics; les operacions de la parla i la correlació psicològico-cognitiva, en Port-Royal; i la immanència lingüística, en Saussure i els estructuralistes.

De nou, les paraules de Veyne donen ocasió per definir el terme de trama, quan afirma que “la trama pot ésser un tall transversal de diferents ritmes temporals o un anàlisi espectral”, una forma selectiva per tal d’elaborar la interpretació històrica mitjançant el tall transversal de diferents períodes. Les operacions que comporta constitueixen un conjunt de causes materials i finalitats analítiques particulars a cada moment o obra, i sobretot un conjunt d’interpretacions. Aquesta última part, la interpretativa, testimonia la condició humana i indeterminista dels fets històrics. I no n’hi ha, de determinisme, perquè els fets no s’imposen a l’historiador ni tampoc les trames apareixen en un repertori fix. La seva composició i interpretació són parcials i relatives. Per parcialitat s’entén l’especificitat dels trajectes, l’especificitat d’un repertori disposat en unes seqüències i recorregut per uns lligams determinats. Per altra part, tot coneixement històric és relatiu perquè està determinat per la situació de l’observador o la comunitat d’observadors, en la qual entren interessos i procediments per produir enunciats científics.

El concepte de trama, que resumeix molt bé els trets de la historiografia, té una altra funció explicativa, a més de la referida als fets històrics. Aquesta funció és la de revelar les operacions i les adscripcions de l’historiògraf. En efecte, la consulta de les obres permet conèixer l’escala valorativa de l’historiador, els criteris d’orientació dins el domini voluminós de l’arxiu, la formulació dels problemes que vol resoldre o l’exposició dels vincles entre les parts. La lectura que es fa des de l’òptica de les trames i de les associacions internes, ofereix la possibilitat de comprendre les escales axiològiques específiques que els autors han projectat. En definitiva, aquesta òptica, precisa i alhora abstracta, ofereix pistes valuoses sobre les eleccions de l’historiador i el sentit de les corresponents interpretacions.

La nostra anàlisi de la historiografia lingüística parteix de quatre trames: cívica, epistemològica, analògica i hermenèutica —també, historiogràfica. Cada una d’elles destaca una orientació de la recerca sobre la comunicació i els codis, una orientació que pot tenir un origen cultural i que el transcendeix quan perdura al llarg del temps o quan reapareix en una època diferent. Les preguntes que atribuïm a les trames són aquestes: per a la cívica, ¿què és el discurs?, ¿com crea uns principis socials de cooperació i de saber?; per a l’epistemològica, ¿què és el llenguatge?, ¿com formulem el coneixement?; per a l’analògica, ¿com es descriu la llengua?. ¿Quines regularitats presenta?; i per a l’hermenèutica, ¿com estableix la ciència una perspectiva històrica?, ¿com s’interpreten críticament els documents i les obres? Per donar resposta als interrogants, els lingüistes aporten uns instruments analítics apropiats, que són, respectivament, els de la retòrica, la teoria del signe lingüístic, la gramàtica i, en últim terme, la historiografia i

l'hermenèutica. En síntesi, la trama cívica aporta la retòrica i és el fruit de la reflexió del sofistes en inquirir sobre les condicions de veracitat, ètica i bellesa del discurs. La trama epistemològica formula la teoria del signe lingüístic com a principi de construcció del discurs científic, i els seus termes són plantejats inicialment per Plató, Aristòtil i els estoics. La trama analògica comporta la consideració específica de la llengua i la seva descripció formal mitjançant la gramàtica, que, en el món occidental, s'atribueix a Dionís de Tràcia, en el segle I aC. La quarta trama, l'hermenèutica, aporta en el segle XX una perspectiva crítica de la història de les idees i d'obres sobre el llenguatge, i desenvolupa una tasca d'interpretació dels discursos i dels pressupòsits històrics.

Considerant en conjunt el repartiment de problemes, instruments i activitats que descriuen les trames, podem anotar unes afinitats entre elles, que palesen noves associacions i oposicions. De les quatre trames, la cívica i l'hermenèutica tracten del discurs com a pràctica i interpretació, mentre que l'epistemològica i l'analògica s'interessen pel signe i el paradigma de la llengua. Les primeres tenen una orientació pragmàtica i contextualment crítica, i les altres diluciden qüestions sistemàtiques i formals, principalment sintàctiques. Si es compara les característiques dels dos grups, observem que en el primer la perspectiva és la del context i la situació, contraposat i complementari del segon, l'objectiu del qual és la forma. En un preval la historicitat; en l'altre, els eixos de sincronia i diacronia, d'estructura i de competència. I així apareixen altres oposicions: discurs enfront de sistema; categories contínues i indeterminades enfront de categories discretes i determinades; comunicació i, a l'altre costat, estructura; principis i regles; context i abstracció; finalment, perspectiva intel·lectual, oberta, *versus* disciplina estrictament delimitada. L'observació general que tanca la comparació de trames és que unes responen al paradigma funcional i les altres, al formal.⁸

HERMENÈUTICA I PROGRAMA HISTORIOGRÀFIC

El programa historiogràfic de les trames descrites suara és una resposta pràctica i crítica al problema de la consciència històrica. Quan es diu que resulta pràctica i crítica, significa que s'adreça a unes qüestions específiques i que avalua discursos determinats, en el seu context, per tal d'esbrinar el sentit rellevant. El problema de la consciència històrica es refereix a una responsabilitat intel·lectual i ètica de cadascú, que declara la importància d'interpretar i comprendre la identitat comunitària com a realitat processal, com a realitat discursiva i ideològica, amarada de valors produïts històricament (Gadamer, 1958, 1960). Si el principi hermenèutic és assenyat, es pot concloure que el marc historiogràfic, consagrat a la interpretació i la comprensió discursiva, comporta una activitat tècnicament inesgotable i èticament integral, ja que s'associa a la identitat i la responsabilitat de l'individu i de les comunitats que constitueix.⁹

El programa de les trames aplica els principis de l'hermenèutica, que estableixen que el coneixement històric és indestruïble de les mediacions culturals o, en altres mots, que la interpretació dels discursos és solidària amb la comprensió dels paradigmes històrics i de la tradició, i que és incompatible amb els judicis anacrònics i les pretensions de justificar o legitimar la teoria lingüística vigent. Les mediacions culturals per les quals s'interessa el coneixement històric responen a cinc blocs de factors ideològicament molt poderosos.

1/ Productes formals o existències: relat, escriptura, discursos.

2/ Activitats i processos: creació, lectura i recepció, interpretació i comprensió.

3/ Agents i agències: autor, lector, especialistes, societats científiques, corporacions editores.

4/ Gèneres i disciplines: història, historiografia, hermenèutica, anàlisi crítica del discurs.

5/ Referències de temporalitat: present, horitzó històric, paradigmes.

A partir de la representació d'aquesta xarxa de mediacions culturals, l'hermenèutica assumeix la comesa de palesar els conflictes culturals i les dificultats que ha de superar tota interpretació crítica. Més concretament, comprova l'abast dels conceptes de parla,

escriptura i autor i, d'acord amb un paradigma retòrico-pragmàtic de la realitat cultural, els redefeix. Comença per una idea simbòlica d'allò real i de la funció de la parla. Enuncia que el primer objecte intersubjectiu i transcendent de la realitat humana és la parla. És el primer objecte i és més real que les coses o sensacions físiques, que no es neguen, però, sinó que es reubiquen, perquè el seu si rau en la realitat cultural del discurs i no en la preexistència solipsista. La parla és, també, un objecte intersubjectiu, és a dir, compartit i objectivable pels principis dialògics i les convencions antropològiques. I, correlativament, és un objecte transcendent, que no pateix la finitud de l'aquí i ara ni s'esgota en els límits de la vista, l'oïda o els altres sentits.

Hi ha una classe d'objecte que acredita una condició doblement intersubjectiva i transcendent, l'escriptura i les produccions textuals. L'escriptura té una doble condició reflexiva i comunicativa, en aquests vessants simbòlics, perquè no només inclou la socialització lingüística dels individus, sinó també la socialització alfabètica. L'alfabetització i l'ensinistrament en els formats i gèneres lletrats, com per exemple fóra el cas de la història, atorguen al subjecte una consciència explícita i un domini instrumental considerable, pel que fa al coneixement històric. Tanmateix, com ja indicava la suggeridora paràbola platònica de Theuh i Thamus, l'escriptura no és la solució plena al problema de la memòria i, encara més, inaugura nous problemes cognitius. El debat és antic i resta obert, i no és el nostre propòsit revisar-lo com tampoc voldríem fer creure que té gaire sentit comparar escriptura i oralitat o qualificar-ne una de millor que l'altra. La intenció del comentari és reflectir un punt fonamental de l'hermenèutica: actua com a antropologia textual, com a disciplina que no tan sols té cura dels missatges sinó també i prèviament de les operacions d'escriptura i de recepció que es deriven de la seva circulació.¹⁰

Referent a això, l'hermenèutica formula dos principis sobre l'autor i la seva escriptura: comprendre un text millor que no ho faria l'autor i el silenci de l'escriptura. Aquests principis, que anticipen la teoria estètica de la recepció, poden predicar-se de totes les categories de la producció textual, a més de la literària i historiogràfica, i ofereixen una orientació cabdal a l'activitat interpretativa.¹¹

A) *Comprendre un text millor que no ho faria l'autor*

El principi estipula els rols i la relació dels agents de la producció discursiva. L'agent mencionat a l'enunciat és l'autor, que és comparat implícitament amb el lector. I s'afirma que "el lector pot comprendre un text millor que no ho faria l'autor", amb la qual cosa no es confronta un autor individual amb un lector concret —això fóra accidental, inconvenient i inútil— sinó ambdues instàncies interpretatives, la de l'autor —igualment individual— i la de la comunitat lectora, fornida aquesta d'uns criteris objectius i contextuals per atribuir sentit al text. La intenció del principi és definir on rau la legitimitat interpretativa. Com a resultat, l'autoritat que reconeixia el model romàntic a l'autor es desplaça a l'altre agent, el del lector, que queda investit d'un estatut preminent. Roland Barthes (1968: 67) fa avinents les raons del canvi de paradigma textual:

Darle a un texto un Autor es imponerle un seguro, proveerlo de un significado último, cerrar la escritura. Esta concepción le viene muy bien a la crítica, que entonces pretende dedicarse a la importante tarea de descubrir al Autor (...) bajo la obra: una vez hallado el Autor, el texto se "explica", el crítico ha alcanzado la victoria; así pues, no hay nada asombroso en el hecho de que, históricamente, el imperio del Autor haya sido también el del Crítico, ni tampoco en el hecho de que la crítica (por nueva que sea) caiga desmantelada a la vez que el Autor.

El fragment argumenta contra la transcendència de l'autor i l'hegemonia del seu criteri. Per molt carismàtica que sigui la seva figura —o la substituïda del crític—, el rol creador és incompatible amb la comprensió plena i intersubjectiva de la recepció. S'ha declarat la mort de l'autor, una sentència que, com reconeixem immediatament, aprofita els termes i la intenció de Nietzsche sobre la mort de Déu, sobre la fi de les interpretacions

elitistes, irrevocables i alienes a la comunitat de lectors. L'hermenèutica desballesta la concepció positivista o romàntica de l'autor, com reflecteix el pensament d'Emilio Lledó (1991: 101): "El autor no puede entender los sentidos de su obra, porque él mismo es, hasta cierto punto, un producto de ella. La obra literaria, levantada con las palabras de una lengua, preexiste, como tal lengua, a los sucesivos actos con que el autor la manipula." La mateixa consciència de l'escriptor no és neutra ni independent de la seva implicació creadora, de l'anomenada "héuresis" o recerca de proposicions. Per tant, ¿quin és el paper de l'autor? Lledó respon que té un paper indicatiu.

El nombre del autor sólo es ya, en el dominio de la historiografía, la excusa para buscar posibles contextos, o para poner en relación otros escritos y construir nosotros, desde ellos, el nuestro. Porque el autor, en el curso de la tradición, nos sirve para engarzar, por medio de él, los eslabones de una memoria que, individual o colectivamente, alimentan la historia, más o menos abstracta, de la que el texto es eco.

Una vegada allunyat l'autor del text i desestimada la idea que era la clau per desxifrar els sentits de l'escriptura, sorgeix una situació nova i noves dificultats en el silenci i la letargia del missatge.

B) *El silenci de l'escriptura*

El lector es troba sol davant del text i s'adona que l'escrit no pregona, no crida els sentits, perquè és un espai neutre i silenciós. El lector o l'historiògraf —si pensem en el nostre propòsit— han de respondre de la seva llibertat interpretativa, que no és una prerrogativa sinó una responsabilitat, sotmesa als mateixos requisits que la parla. La interpretació ha d'assolir la qualitat i la validesa de la intersubjectivitat; dit en altres mots, que està sotmesa a uns procediments objectius i contextuals, convencionals i històrics. Afegeix Lledó (1991: 53) que "nos hemos acostumbrado a pensar en la obra escrita como un proceso *acabado*, perfectamente, por su autor. Pero (...) se trata de descubrir en el lenguaje ajeno, en la voz del otro que, con la escritura alcanza al lector, la coherencia, sentido, significatividad que es capaz de engarzar con nuestro discurso, o sea con nuestro tiempo."

L'obra no és un producte sinó un procés o, millor dit, el material d'un procés comunicatiu que esdevindrà inesgotable, perquè és solidari amb les expectatives lectives. L'obra no consumeix totes les possibles intencions que l'autor hi va disposar i que va dispersar, confondre o soterrar en l'acte de l'escriptura. En aquest sentit, Barthes (1968: 65) remarca que "hoy en día sabemos que un texto no está constituido por una fila de palabras, de las que se desprende un único sentido, teológico, en cierto modo (pues sería el mensaje del Autor-Dios), sino por un espacio de múltiples dimensiones en el que se concuerdan y contrastan diversas escrituras, ninguna de las cuales es la original: el texto es un tejido de citas procedentes de los mil focos de la cultura". La clara apel·lació a la interdiscursivitat que fa Barthes, situa el text en una vastitud temporal i funcional, que antecedeix la consciència autoral i també la transcendeix. I justifica la rellevància de la teoria hermenèutica o de la interpretació. Llegim la definició que en fa Lledó:

Toda la teoría de la interpretación radica, precisamente, en el silencio y soledad de un texto, cuya *real* contextualización acaba cuando acaba la línea que lo compone. Todo lo demás es ya el diálogo que establece el lector con el texto mismo, desde la perspectiva de otra memoria distinta de la que, en la escritura, se le presenta. Por eso el texto no "piensa". Su "pensar" es pura apariencia, y, sin embargo, esa apariencia es lo suficientemente firme como para hacer el papel de una voz que habla. En esa inequívoca presencia que puede mover los labios de un lector, y convertir en sonido lo que es signo escrito, se supera ese silencio originario que circunda a todo escrito. (Pàg. 99)

Certament, el text és central en aquest procés, però no juga un paper dinàmic, ja que l'acció procedeix dels agents de la lectura. El text és escriptura, és estructura formal, identitat genèrica —registre, terminologia, referències, citacions i altres convencions expressives— i és suport de significats. I, tanmateix, al lector correspon desenvolupar un procés creatiu per construir un sentit del text, sempre llegint en aquest uns sentits que no es troben en ell per si mateix. “Des d'aquest punt de vista —afirma D. Crystal—, els textos no tenen identitat pròpia: únicament existeixen quan algú els llegeix”.¹²

El cercle hermenèutic

Per tal de donar una resposta al silenci de l'escriptura, per palesar l'enganyosa suficiència del text i per atribuir un paper coherent als agents de la historiografia, la teoria hermenèutica proposa un cercle interpretatiu, un procés circular, progressiu i crític. L'esmentat cercle abasta seqüències, referències i identitats ètiques. Les seqüències afecten un procediment que comença amb l'examen del conjunt textual i que, després, passa a considerar les parts, per retornar a la visió de conjunt amb noves observacions, i així successivament. Les referències impliquen l'explícita enunciació dels paradigmes que participen en la lectura d'un text específic; el coneixement que té el lector de l'actual horitzó històric li permet afrontar millor el silenci de l'escriptura i explorar-ne els sentits. Les identitats ètiques es refereixen al fet fonamental que la investigació hermenèutica és una edificació personal que empra la conversa o diàleg entre els discursos i els interlocutors.

L'hermenèutica no és un mètode, tampoc constitueix una disciplina, sinó que aporta una perspectiva interpretativa i historiogràfica, la meta de la qual és posar en comunicació, en conversa, els agents de la lectura sobre els seus objectes d'estudi. L'hermenèutica no és tampoc una exegesi, sinó una teoria de la interpretació i la comprensió dels textos (Schökel 1994: 18). Aquesta teoria considera la relació entre els factors primordials d'autor, obra, lector, llenguatge i assumpte. En relació als esmentats factors, enuncia principis que orienten sobre l'origen, el contingut i la circumstància. Del marc intel·lectual descrit en parlen els següents principis.

1. *Discurs i gènere*: La història és discurs narratiu no ficcional: “La història com a discurs construït com la ficció, però que alhora produeix enunciats científics” (Chartier 1993).
2. *Agent i activitat*: “L'escriptura de l'historiador és relat d'esdeveniments” (Veyne 1971).
3. *Relat*: El relat no expressa el que van viure els seus protagonistes, sinó que és una selecció, una simplificació, una organització, una narració (Bruner 1990).
4. *Seqüències de la temporalitat*: La història no és tant cronologia com estructures i trames (Lozano 1987).
5. *Futilitat de la cronologia*: La cronologia dels annals equival a pures anotacions i mers indicis, per la qual cosa quasi no aporta cap significat (White 1987).
6. *Trama o enunciat*: Forma selectiva de construir la interpretació històrica, mitjançant el tall transversal de diferents períodes. Conjunt de causes materials, finalitats i interpretacions.
7. *Enunciat cívic*: La parla com a instrument social de cooperació i de construcció de la realitat. Retòrica: a) el discurs, font dialògica del bé, la bellesa i la veritat —ètica i coneixement—; b) els recursos per persuadir i els processos d'afectació dels altres —identificació, control, *philia*—. (Aristòtil; Fish 1989.)
8. *Enunciat epistemològic*: Condicions del discurs científic per poder ser receptacle del coneixement formalment objectivable i universal: a) teoria de la ciència; b) interrelació de la tricotomia pensament-paraules-objectes; c) signe lingüístic. (Chomsky 1966.)
9. *Enunciat analògic*: El programa filològic de la descripció de la llengua, la classificació de les parts de l'oració i la construcció sintàctica. Gramàtica i sintaxi (Mounin 1967).

10. *Enunciat hermenèutic*: La interpretació dels discursos com a resposta pràctica i crítica al problema de la consciència històrica i la comprensió de paradigmes (tradició): a) historiografia; b) anàlisi crítica del discurs; c) pragmàtica. (Vid. Gadamer, Lledó, Vattimo, Foucault, Rorty.)
11. *Historiografia lingüística*: Descripció i explicació de com s'han produït, formulat i difós els coneixements lingüístics, amb atenció als contextos social i cultural (Swiggers 1990), Metodologia de l'escriptura sobre la història de la recerca lingüística (Koerner 1995:7)
12. *Esriptura*: "La història del pensament és la història de l'escriptura" (Lledó 1991).
13. *Confusió del concepte 'fet'*: "No n'hi ha, de fets en si. Sempre s'ha de començar per introduir un sentit per què hi pugui haver un fet" (Nietzsche).
14. *Tautologia*: S'anota el que s'observa (fet), però s'observa el que és digne d'ésser anotat (sentit).
15. *Retoricitat dels fets*: El fet no té mai una existència que no sigui lingüística i, *a fortiori*, ideològica o cultural.
16. *Tòpic fal·laç*: Tanmateix, és freqüent creure que la predicació del fet és una còpia de la realitat (Rorty 1979).
17. *Representació*: El discurs històric és una elaboració ideològica, una representació del que és real. La història és molt menys allò real que allò intel·ligible (Barthes 1967).
18. *Contra la teleologia*: La història no té sentit, però és intel·ligible (Foucault, *Microfísica del poder*).
19. *Cercle hermenèutic*: La interpretació avança en cercle: del conjunt a les parts, i de les parts al conjunt: del present horitzó històric al silenci de l'escriptura (Gadamer 1960; Lledó 1991).
20. *Responsabilitat intel·lectual*: La interpretació i la comprensió són activitats inescapables, associades a la identitat i la responsabilitat de l'individu i de les comunitats que constitueix.

L'hermenèutica, que és reflexió teòrica sobre la interpretació i la comprensió discursiva, és una antropologia textual que enforteix i encoratja la investigació historiogràfica.¹³ Com a pràctica crítica de la recepció, interroga el lector sobre l'estatut de l'obra i sobre si l'escriptura parla per si mateixa els seus sentits o bé és silenciosa. També l'interpel·la sobre la transcendència de l'autor o la seva mort, i sobre la potència per rebre i entendre un text millor del que ho faria l'autor. Alhora, anima a examinar l'escriptura històrica des dels vessants formals del gènere, en tant que enunciació que parla no ja de fets sinó d'una consciència; en tant que enunciat que relata un esquema interpretatiu; i en tant que significació tautològica, és a dir, construcció d'un passat ideològicament intel·ligible. I, tanmateix, el més important de l'hermenèusi d'enunciats historiogràfics és que palesa l'interès d'un objecte d'estudi que no és una realitat exclusivament científica, que no és merament l'amalgama de registre i de recursos transpositius de la història, perquè desborda aquest camp, sinó que es tracta d'una mediació cultural de gran complexitat. I fa avinent, en darrer terme, un interrogant. ¿Què és la historiografia?, ¿un saber d'orientació o de disposició? ¿Un saber erudit i útil, però secundari i orientador? ¿O un saber que també arranja els processos d'edificació personal i regula una educació compartida amb diàleg i intercanvi d'interpretacions?

BIBLIOGRAFIA

- BARTHES, ROLAND (1967): "El discurso de la historia", dins Barthes, *El susurro del lenguaje*, Barcelona, Paidós, 1987; pàg. 163-177.
 — (1968): "La muerte del autor", dins Barthes, *El susurro del lenguaje*, pàg. 65-71.
 BECH, JOSEP M. (1997): *Les idees que s'oculten en el temps. Dificultats teòriques i perspectives crítiques en la història del pensament*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.
 BRUNER, JEROME (1983): *La parla dels infants*, Vic, Eumo, 1990; edició en castellà, *El habla del niño*, Paidós, 1986.

- (1986): *Realidad mental y mundos posibles. Los actos de la imaginación que dan sentido a la experiencia*, Barcelona, Gedisa, 1994.
- (1990): *Actos de significado. Más allá de la revolución cognitiva*, Madrid, Alianza Editorial, 1990.
- CASSIRER, E. (1923): *Filosofía de las formas simbólicas*, México, Fondo de Cultura Económica, 1971, 3 vols.
- CHARTIER; ROGER (1993): “Narración y verdad”, *El País*, 29-7-1993, quadern sobre història, pàg. 1 i 4.
- (s. d.): *El mundo como representación. Historia cultural: práctica y representación*, Barcelona, Gedisa, 1992.
- VAN DIJK, TEUN. (1978): *La ciencia del texto*, Barcelona, Paidós, 1989².
- DURAND, GILBERT. (1979): *De la mitocrítica al mitoanálisis*, Barcelona, Anthropos, 1993.
- ESCAVY, TERRÉS, ROLDÁN, eds. (1994): *Actas del congreso internacional de historiografía lingüística. Nebrija V centenario: 1492-1992*, Universidad de Murcia, 3 vols.
- FISH, STANLEY (1989): *Práctica sin teoría: retórica y cambio en la vida institucional*, Barcelona, Destino, 1992.
- FOUCAULT, MICHEL. (sd): *Hermenéutica del sujeto*, Madrid, La Piqueta, 1994.
- (sd): *Microfísica del poder*, Madrid, La Piqueta, 1991.
- GADAMER, HANS- GEORG. (1958?): *El problema de la conciencia histórica*, Madrid, Tecnos, 1993.
- (1960): *Verdad y método*, Salamanca, Editorial Sígueme, 1991, 2 vols.
- (1983): *Elogio de la teoría*, Barcelona, Península, 1993.
- (1989): *La herencia de Europa*, Barcelona, Península, 1990.
- CARCÍA CALVO, AGUSTÍN (1983): *Historia contra tradición. Tradición contra historia*, Madrid, Lucina.
- KOERNER, KONRAD. (1989): *Practicing linguistic historiography*, Amsterdam, John Benjamins.
- (1995): *Concise History of the Language Sciences*, Oxford, Pergamon.
- LABORDA, XAVIER. (1994): “Paradojas procedimentales y declarativas de la historiografía”, a Escavy, Terrés, Roldán, eds. (1994): *Congreso internacional de historiografía*, vol. III, p. 321-334.
- (1996): “Cartografía barroca y retórica del discurso”, a Fernández Prat , ed., *Teoría/Crítica, Ciencias del lenguaje y de las lenguas naturales*, núm. 3, Madrid, Editorial Verbum/Universidad de Alicante.
- LLEDÓ, EMILIO (1991): *El silencio de la escritura*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales.
- (1992): *El surco del tiempo*, Barcelona, Crítica.
- LOZANO, JORGE (1987): *El discurso histórico*, Madrid, Alianza Universidad.
- MORADIELLOS, ENRIQUE (1994): *El oficio de historiador*, Madrid, Siglo XXI.
- PAGÈS, PELAI (1983): *Introducción a la Historia. Epistemología, teoría, método*, Barcelona, Barcanova.
- PARRET, H., ed. (1976): *History of linguistic thought and contemporary linguistics*, W. de Gruyter.
- RAMA, R. (sd): *La historiografía como conciencia histórica*, Barcelona, Montesinos.
- ROBINS; ROBERT H. (1967): *Breve historia de la lingüística*, Madrid, Paraninfo, 1974.
- RORTY, RICHARD (1979): *La filosofía y el espejo de la naturaleza*, Madrid, Cátedra, 1989.
- RORTY I ALTRES (1984): *La filosofía en la historia*, Barcelona, Paidós, 1990.
- RUIZ TORRES, PEDRO, ed. (1993): *Ayer*, monogràfic sobre “La historiografía”, núm. 12.
- SERRANO, SEBASTIÀ (1983 i 1993): *Comunicació, societat i llenguatge*, Barcelona, Empúries.
- SHÖCKEL, LUIS ALONSO; Bravo, José María (1994): *Apuntes de hermenéutica*, Madrid, Trotta.
- SWIGGERS, PIERRE (1997): *Histoire de la pensée linguistique. Analyse du langage et réflexion linguistique dans la culture occidentale, de l'Antiquité au XIXe. Siècle*, Paris, Presses Universitaires de France.

- (1997): *Languages and Linguistics: Aims, perspectives, and duties of linguistics*, Leuven-Paris, Peters.
- TUSON; JESÚS (1982): *Aproximación a la historia de la lingüística*, Barcelona, Teide.
- (1987): “L’irracionalisme de la raó il·lustrada”, *Límits*, núm. 2, 1987, pàg. 17-30.
- (1990): “La *égalité* i la desigualdad: los claroscuros lingüísticos de un siglo ilustrado”, *Actas del V Congreso de lenguajes naturales y lenguaje formales*, Vilafranca del Penedès, Universitat de Barcelona, vol. II, pàg. 787-798.
- (1997): “El segle XVIII europeu i la filosofia de la divisió lingüística”, *Llengua & Literatura*, núm. 8, 1997, pàg. 111-118.
- USHER, R.; BRYANT, I. (1989): *La educación de adultos como teoría, práctica e investigación*, Madrid, Morata, 1992.
- VATTIMO, GIANNI (sd): *Ética de la interpretación*, Madrid, Morata, 1991.
- VEYNE, PAUL (1971): *Cómo se escribe la historia. Foucault revoluciona la historia*, Madrid, Alianza Editorial, 1984.
- WHITE, HAYDEN (1973): *Metahistoria. La imaginación histórica en la Europa del siglo XIX*, México, Fondo de Cultura Económica, 1992;
- (1987): *El contenido de la forma. Narrativa, discurso y representación histórica*, Barcelona, Paidós, 1992.

Xavier Laborda, “Notes sobre la historiografia lingüística. Teoria de la història com a novel·la verídica”, a J. Argenter *et alii*, *Homenatge a Jesús Tuson*, Barcelona, Editorial Empúries, 1999, pp. 161-181.

---

¹ Una relació breu i útil de les obres de referència sobre història i la historiografia lingüístiques pot contenir el següents títols, ordenats cronològicament:

- R. H. ROBINS (1967): *Breve historia de la lingüística*, Madrid, Paraninfo, 1974.
- H. ARENS, comp. (1969), *La lingüística*, Madrid, Gredos, 2 vols.
- T. E. SEBEEK (1975): *Current Trends in Linguistics, The Hague, Mouton, Vol. 13*.
- J. TUSON (1982) *Aproximación a la historia de la lingüística*, Barcelona, Teide.
- S. SERRANO (1983 i 1993): *Comunicació, societat i llenguatge*, Barcelona, Empúries.
- B. MALMBERG (1991): *Histoire de la linguistique*, Paris, PUF.
- S. AROUX, ed. (1992): *Histoire des idées linguistiques*, Liège, Margada Editeur, 2 vols.
- K. KOERNER (1995): *Concise History of the Language Sciences*, Oxford, Pergamon.
- P. SWIGGERS (1997): *Histoire de la pensée linguistique*, Paris, Presses Universitaires de France.

² Vegeu R. RORTY (1979), *La filosofía y el espejo de la naturaleza*.

³ El primer format complex que Bruner analitza és el joc del “tat”, que aporta una trama narrativa que inclou les seccions de la presentació del personatge, l’entrada del problema -la desaparició del personatge-, l’anunci de la reaparició i el final exultant del retorn d’aquest. La socialització simbòlica de l’infant que descriu l’autor progressa amb variacions del joc i amb l’enriquiment dels continguts proposicionals amb què l’adult comenta les interaccions. Vegeu J. Bruner (1983): *La parla dels infants*, Vic, Eumo, 1990; edició en castellà, *El habla del niño*, Paidós, 1986.

⁴ Georges Mounin (1967): *Historia de la lingüística. Desde los orígenes al siglo XX*, Madrid, Gredos, 1974, 235 pàg. Pierre Swiggers (1997): *Histoire de la pensée linguistique. Analyse du langage et réflexion linguistique dans la culture occidentale, de l’Antiquité au XIXe. Siècle*, Paris, Presses Universitaires de France, 312 pàg.

Com a índex de l’atractiva proposta de Swigger, transcribim el títol dels capítols, a l’enunciat dels quals es pot copsar una intenció plenament historiogràfica: “1- L’émergence de la grammaire occidentale

---

comme art empirique. 2- La grammaire comme moule: extensions, transferts, remplissage ontique. 3- De l'exploration des langues à leur concentration génealogique et cognitive. 4- L'approche des langues comme matière de typologisation et comme produits historiques.”

⁵ J. V. Foix, *Diari 1918*, Barcelona, Edicions 62, 1981, pàg. 33.

⁶ La concepció de la narració com a instrument explorador de la realitat moral i epistèmica és citada per Bruner (1990: 62) i, com indica, procedeix de l'historiògraf Hayden White, de qui cal esmentar dues remarcables obres, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (Baltimore, The John Hopkins University Press, 1973; edició en castellà, per Fondo de Cultura Económica, 1992); *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore, The John Hopkins University Press, 1987; edició en castellà, per Paidós, 1992). En aquesta línia de treball hi ha un altre llibre de Jerome Bruner, *Actual Minds, Possible Worlds* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1986; edició en castellà, per Gedisa, 1994).

⁷ Aquest enunciat vol remetre a la crítica radical que Michel Foucault fa de la història, al seu vast programa de recerques sobre l'arqueologia i la genealogia del saber. La qualificació de programa “revolucionari”, com sosté P. Veyne (1971), és un índex, un motiu més, per llegir atentament una proposta que adscriu a tot historiador la funció d'analitzar “la història de les nostres veritats” i no pas dir “la veritat de la nostra història”. Foucault critica les idees d'origen o principi fundacional de la història de la ciència i les ciències, la del reconeixement del passat en comptes del seu coneixement, la de l'evolució contínua i progressiva o la pressuposició d'un subjecte d'aquesta història eternament igual a si mateix. I es resumeixen les crítiques en l'asseveració que la història no té sentit, però resulta intel·ligible.

A més de les obres de Foucault de la bibliografia, vegeu també M. MOREY i altres, *Recordar Foucault*, Barcelona, Fundació de la Caixa de Pensions, 1986 (cap. I, “Hi havia una vegada... Michael Foucault i el problema del sentit de la història”); C. ÁLVAREZ i altres, *El silencio del saber. Notas para otra filosofía de las ciencias*, Mèxic, Editorial Nueva Imagen, 1979 (pàg. 77-83).

⁸ Vegeu el quadre contrastiu dels dos enfocaments de l'estudi del llenguatge, sota els paradigmes funcional i formal- a J. M. Castellà (1992): *De la frase al text*, Barcelona, Empúries.

⁹ Hans-Georg Gadamer és el creador del concepte actual del vell terme “hermenèutica”, tasca que ha desenvolupat al tractat *Veritat i mètode* (1960). Segons R. Rorty (1979), els punts més importants de l'hermenèutica gadameriana són aquests:

1- No és un mètode (p. 323); tampoc una disciplina (p. 287).

2- L'hermenèutica és una nova descripció de l'home (p. 324). És una nova expressió d'esperança que l'espai cultural deixat per l'abandó de l'epistemologia no arribi a omplir-se (p. 287).

3- La meta del pensament no és el coneixement, sinó l'educació, l'edificació (“bildung”) (p. 324).

4- Segons l'hermenèutica, la forma en què hom diu les coses és més important que la possessió de les veritats (p. 325). L'adquisició de la veritat és solament un component de l'educació (p. 330).

5- L'hermenèutica no es preocupa per l'objectivitat. La recerca de l'objectivitat només és un més dels projectes humans (p. 326) i no necessàriament el més important (Heidegger). L'objectivitat, la racionalitat i la investigació normal es troben dins un quadre més general dins la nostra necessitat de ser educats, edificats (p. 328).

6- L'hermenèutica ha de rebutjar el terme “essència”: l'home és l'ésser l'essència del qual consisteix a no tenir essència.

7- L'hermenèutica ha de lluitar per la llibertat filosòfica tot observant els paradigmes normals (en terminologia de Kuhn) des de fora (en la de Sartre) (p. 339).

8- L'interès de la filosofia edificant és que continuï la conversa més que no pas trobar la veritat objectiva (p. 340). La saviesa consisteix en la capacitat per mantenir una conversa; considerar els éssers humans com a generadors de noves descripcions més que com a éssers dels qui s'espera que siguin capaços de descriure amb exactitud (p. 341). El filòsof hermenèutic ha

---

d'actuar com a intermediari socràtic entre diversos discursos; en la "xerrada" hom aconsegueix que els pensadors hermètics abandonin les seves pràctiques tancades en elles mateixes. Per a l'hermenèutica, la investigació és conversa habitual (p. 290).

La redacció de la síntesi és un treball de l'alumne de doctorat Pau Gerez amb el llibre de Rorty (edició en castellà, Cátedra, 1989).

¹⁰ Emilio Lledó analitza amb erudició i gran perspicàcia la qüestió de l'escriptura i la memòria, entre altres obres, a *El surco del tiempo* (1992), i posa en primer terme de la recerca la interpretació del mite platònic de Theuth i Thamus, personatges que representen una divinitat inventora i un rei egipci. Un passatge del mite -extret de Lledó- relata el següent: "Y ahora tú, Theuth, precisamente como padre que eres de las letras, por apego a ellas, les atribuyes poderes contrarios a los que tienen. Porque es olvido lo que producirán en las almas de quienes las aprenden, al descuidar la memoria, ya que, fiándose de lo escrito, llegarán al recuerdo desde fuera, a través de caracteres ajenos, no desde dentro, desde ellos mismos y por sí mismos. No es, pues, un fármaco de la memoria lo que has hallado, sino un simple recordatorio."

¹¹ Els principis de la mort de l'autor i del silenci de l'escriptura poden ser entesos com una part del diàleg entre models interpretatius i hermenèutiques, la de l'autor i de la recepció. La de l'autor pertany a la historiografia romàntica o positivista. La de la recepció també pot ésser anomenada pròpiament hermenèutica. El diàleg que estableixen és una confrontació de factors i pot tenir aquest contingut:

Romàntic— La transcendència de l'autor i, en ocasions, la seva genialitat.

Hermenèutic— La mort de l'autor.

Romàntic— L'escriptura és creació.

Hermenèutic— L'escriptura és recepció.

Romàntic— El text parla per si mateix.

Hermenèutic— L'escrit és silenciós. El silenci de l'escriptura. El text és oblit del present en què ha estat produït.

Romàntic— L'autor té la màxima comprensió de l'obra.

Hermenèutic— El lector pot comprendre un text millor que no ho faria l'autor.

¹² David Crystal (1987): *Enciclopedia del lenguaje de la Universidad de Cambridge*, Madrid, Taurus, 1994; pàg. 79.

¹³ Sobre la constitució de l'hermenèutica podeu consultar les següents obres de referència: ALMARZAMENICA, J. M. i altres (1985): *El pensamiento alemán contemporáneo: hermenéutica y teoría crítica*, Salamanca, Editorial San Esteban. GARAGALZA, L. (1994): *La interpretación de los símbolos. Hermenéutica y lenguaje en la filosofía actual*, Barcelona, Anthropos. GUZMÁN, J. R. (1995): *Las teorías de la recepción literaria*, València, Universitats d'Alacant, Jaume I i València. HERNÁNDEZ-PACHECO, J. (1996): *Corrientes actuales de filosofía. La escuela de Frankfurt. La filosofía hermenéutica*, Madrid, Tecnos. LAFONT, C. (1993): *La razón como lenguaje. Una revisión del giro lingüístico en la filosofía alemana*, Madrid, Visor. MARTÍNEZ, J. M^a (1994): *La filosofía de las ciencias humanas y sociales de Gadamer*, Barcelona, PPU. ORTIZ OSÉS, A; LANCEROS, P. , eds. (1997): *Diccionario de Hermenéutica*, Universidad de Deusto.